

DOI: <https://doi.org/10.34768/r1.2021.v471.00>

WSTĘP

Celem tomu jest spojrzenie na edukację i szkołę (wszystkich szczebli kształcenia – od edukacji wczesnoszkolnej do szczebla akademickiego) poprzez pryzmat kategorii kontradiktoryczności (sprzeczności) z dwóch perspektyw:

- szkoła jako instytucja umiejscowiona w kulturze, czyli spojrzenie na zjawiska i procesy pochodzące z zewnątrz, sytuującą ją w sprzecznościach dotyczących zewnętrznych mechanizmów politycznych, ekonomicznych, społecznych, edukacyjnych;
- szkoła jako organizacja, która stanowi określony zespół wartości, tradycji, dążeń i przekonań, postaw, które są jej istotą i jednocześnie decydują o jej wewnętrznym społecznym klimacie, a co za tym idzie warunkach i relacjach w niej doświadczanych, czyli sprzecznościach dotyczących wewnętrznych mechanizmów politycznych, ekonomicznych, społecznych, edukacyjnych.

Prezentowane teksty zostały zorganizowane w cztery grupy tematyczne. Piątą część stanowi „Forum otwarte”. W pierwszej grupie zatytułowanej: *Teoretyczne konteksty kontradiktoryczności (w) edukacji* znalazły się teksty przywołujące kategorię kontradiktoryczności w jej teoretycznym wymiarze. Podjęte analizy i dyskusje ujawniają różne obszary możliwych antynomii, dając asumpt do poszukiwań badawczych i pogłębionych refleksji nad edukacją. Druga grupa tekstów ujęta została pod tytułem: *Kontradiktoryczność (w) edukacji akademickiej*, a znalazły się w niej artykuły, w których autorki i autorzy przywołują antynomie i sprzeczności obecne w różnych aspektach edukacji na poziomie wyższym, zarówno w odniesieniu do idei *universitas* jak i w wymiarze organizacyjno-praktycznym. Trzecia grupa tekstów dotyczy edukacji szkolnej i zatytułowana jest: *Kontradiktoryczność (w) edukacji szkolnej*. Autorki i autorzy tak zatytułowanej części skierowali uwagę na obecność przeciwstawnych tendencji w różnorodnych obszarach funkcjonowania praktyki szkolnej, widzianej oczami badacza. Całość problematyki kontradiktoryczności zamyka esej otwierający wyobraźnię i pobudzający refleksję nad edukacją, wyodrębniony w części zatytułowanej: *Pedagogika przyszłości*.

Teoretyczne konteksty kontradiktoryczności (w) edukacji

Tom otwiera artykuł Bogusława Śliwerskiego pt. *Modele badań nad kulturą szkoły*. Autor przedstawia analizy dotyczące kategorii kultura szkoły oraz nieznanymi w kraju modeli, które mogą być przydatne w konstruowaniu projektów badawczych dotyczących edukacji. Jednocześnie postuluje nieprzenoszenie modeli z nauk o zarządzaniu, bo jak pisze: „Szkoła nie może być poddawana rozwiązaniom, które mają służyć efektywniejszej produkcji, gdyż rolą edukacji jest włączanie dzieci i młodzieży w kulturę, toteż i szkoła musi być nośnikiem jej cech”.

Tekst Marii Czerepaniak-Walczak zatytułowany *Wychowanie do (nie)posłuszeństwa* podejmuje problematykę jednego z aspektów wychowania obywatelskiego w interakcjach edukacyjnych, jakim jest posłuszeństwo normom i zasadom współżycia zbiorowego i nieposłuszeństwo (opór) wobec różnych form opresji ograniczających korzystanie z praw człowieka i praw dziecka. Autorka przybliżyła modalności posłuszeństwa i nieposłuszeństwa jako postawy, do których kształtowania prowadzi formalna edukacja. Jak sama pisze: „Treść tekstu organizuje następująca teza: zarówno posłuszeństwo jak i nieposłuszeństwo w interakcjach edukacyjnych pozostaje w związku z uczniowskimi, nauczycielskimi i rodzicielskimi doświadczeniami w codziennym życiu, z typem ładu społecznego oraz polityką zarządzania edukacją i w edukacji”.

W kolejnym tekście autorstwa Anny Babickiej-Wirkus, zatytułowanym *Resistance as an element of contradictory school culture* podjęta została kategoria oporu w odniesieniu do kultury szkoły. Autorka ilustruje uprzednio wyłonione obszary „sprzeczności” ujmując je biegunowo (np. kultura dominująca vs podporządkowana, formalna vs nieformalna; monochroniczna vs polichroniczna, itd.). Prowadzi także ciekawą dyskusję w obrębie prezentowanych dychotomii. Kolejna Autorka – Anna Sajdak-Burska, w tekście zatytułowanym *Oblicza dehumanizacji dydaktyki* koncentruje się na analizie sytuacji dydaktyki z zastosowaniem kategorii „dehumanizacja”. Rozważa problematykę kształcenia nauczycieli i dehumanizacyjnych mechanizmów, związanych z mechanistycznym realizowaniem standardów kształcenia oraz ateoretycznością edukacji. Zwraca uwagę także na trudność połączenia humanistycznych koncepcji i standardów kształcenia nauczycieli. Nie bez znaczenia w kontekście podjętej problematyki jest przywołanie Krajowych Ram Kwalifikacji jako pola dyskusji o „instrukcyjnym” charakterze dydaktyki akademickiej.

Następny tekst zamieszczony w pierwszej części Tomu autorstwa Iwony Kopaczyńskiej, a zatytułowany *Edukacja wczesnoszkolna w splotie sprzeczności* dotyczy trzech kwestii, w które uwikłana jest edukacja wczesnoszkol-

na, i które są jednocześnie obszarami kontradiktoryczności i antynomii. Dotyczą zakresów: podzielanych społecznie poglądów na temat edukacji dzieci w pierwszym szkolnym etapie, sposobów rozumienia przez nauczycieli własnej nauczycielskiej aktywności oraz strategii myślenia dydaktycznego obecnych w edukacji wczesnoszkolnej. Każdy ze wskazanych zakresów może być określoną perspektywą oglądu edukacji najmłodszych uczniów i może uruchamiać sprzeczności o różnym charakterze.

Kontradiktoryczność (w) edukacji akademickiej

W części ujętej pod powyższym tytułem, jako pierwszy znalazł się tekst Agnieszki Szplit, zatytułowany *Professional development of academic teachers in the audit culture* i poświęcony problematyce rozwoju nauczycieli akademickich w kulturze kontroli. Autorka rozwija w nim tezę, że nauczyciele edukatorzy w Polsce otrzymują obecnie nową misję gospodarczą, którą jest nie tyle rozwijanie kształcenia nauczycieli i badań naukowych, co zwiększanie konkurencyjności uczelni. Powoduje to zmianę ich profesjonalizmu i umieszcza go w ramach ekonomicznych i performatywnych. Obecna zarówno z jednej strony akceptacja „kultury audytu”, jak i opór wobec rozumienia profesjonalizmu w kategoriach konkurencyjności i standaryzacji, stanowi ciekawy obszar analiz rozwijających pojęcie kontradiktoryczności.

Nieco inną perspektywę sytuacji nauczycieli akademickich i naukowców podejmuje Ewa Bochno w tekście zatytułowanym *Kontradiktoryczność sytuacji zawodowej adiunktek i adiunktów w uniwersytecie* ukazując ją w specyficznym splocie feudalnego porządku z neoliberalnymi reformami. Oba te porządki wpływają na relacje w instytucji. Autorka podkreśla, że takie założenie wynika z traktowania uniwersytetu jako instytucji zanurzonej w kulturze i jednocześnie stanowiącej swoistą kulturę, którą sam tworzy. Podejmując problem autorka ma nadzieję ujawnić mechanizmy funkcjonowania w uczelni jak i funkcjonowania jej samej.

Kolejny tekst zatytułowany *Nadzieja w obliczu spustoszenia kulturowego uniwersytetu: Bartleby versus American Psycho* to esej, w którym Autor Oskar Szwabowski poszukuje alternatywnej kultury uniwersytetu. Podkreśla, że neoliberalizm uczynił akademię obcą wielu osobom, ale ten dystans może być źródłem wyzwolenia z martwych form przemijającej kultury. Jak sam mówi: „Prześwity nadziei nakazują naginać stary język do promowania radykalnej zbędności wszelkiego istnienia jako podstawy jego uzasadnienia. Uniwersytet wtedy przekształca się w horyzontalną, dostępną dla wszystkich instytucję, jedną z form marnowania czasu i bycia z innymi”.

Kontradyktoryczność(w) edukacji szkolnej

Kolejną część tomu rozpoczyna tekst Anety Makowskiej, zatytułowany *Reczy także wychowują. O (tylko) pozornej kontradyktoryczności*. Autorka przyjmuje stanowisko, w którego świetle niektóre (najczęściej pozorne) sprzeczności w świecie teorii i praktyk edukacyjnych mogą wynikać z braku wyobraźni pedagogicznej, choć mogą także ją uruchamiać. Zwraca uwagę na fakt, że w interakcje edukacyjne zaangażowane są także rzeczy. Parafrazując Bruno Latoura podejmuje myśl o udziale czynników pozaludzkich w przebiegu działania, w tym działania pedagogicznego. Z jednej strony podkreśla znaczenie rzeczy jako sprawczych w procesie edukacji, z drugiej rozważa możliwość „zapropozowania kontradyktoryczności jako narzędzia uwrażliwiającego na obecność nie-ludzkich aktorów w działaniach edukacyjnych”.

Kolejna Autorka tekstu zatytułowanego *Ścieranie się różnych porządków temporalnych w szkole – doświadczenia nauczycieli* – Alicja Korzeniecka-Bondar, stawia tezę, że „w szkole ścierają się różne reguły temporalne, co sprawia, że praca nauczyciela staje się trudna, wręcz niemożliwa i skazana na nieustanne doświadczanie ambiwalencji i licznych dylematów”. Na podstawie analizy wyników badań dotyczących doświadczania przez nauczycieli codziennego czasu w szkole, dokonała analizy reguł temporalnych bazując na rozważaniach dotyczących czasu monochronicznego i polichronicznego oraz na wybranych właściwościach temporalnych współczesnej rzeczywistości. Ukazała także dylematy dotyczące trudnej dla nauczycieli sytuacji, w której doświadczają oni niespójności, wykluczania się reguł, norm i wartości regulujących ich codzienne działania w szkole.

Bardzo interesujące zagadnienia podjęła Urszula Markowska-Manista. W tekście zatytułowanym *Non-contextual teaching of sensitive topics focusing on cultural diversity in polish schools*. Artykuł dotyczy różnic kulturowych w polskiej szkole, a jego celem jest uchwycenie specyfiki i zasadności niekontekstowego nauczania drażliwych tematów, skupiającego się na rosnącej różnorodności kulturowej w polskich szkołach. Autorka przygląda się asymetriom szkolnym, odwołując się z jednej strony do szkolnych programów nauczania, z drugiej do potrzeb zróżnicowanych grup uczniów i nauczycieli związanych z dekolonizacją treści edukacyjnych w coraz bardziej zróżnicowanym świecie.

Inny problem, ważny z perspektywy szkolnej pracy uczniów i nauczycieli podejmuje Eunika Baron-Polańczyk w tekście zatytułowanym *Oddziaływanie ICT na koncentrację uwagi dzieci i młodzieży – różnice opinii uczniów i nauczycieli (raport z badań)*. Podjęte zagadnienie dotyczy istoty koncentracji i utrzymania uwagi w procesie uczenia się z zastosowaniem materiałów

dydaktycznych w formie multimediiów. Warto przyjrzeć się wynikom badań, które ukazują pewien rozdzźwięk między opinią uczniów a przekonaniem nauczycieli, co do zakresu oddziaływań ICT na rozwój koncentracji uwagi. Ujawniają także niepokojące „odseparowanie” świata dzieci i młodzieży („My”) od świata nauczycieli („Oni”).

Inna podjęta kwestia w tej części tomu dotyczy odpowiedzialności za zdrowie. Podjęła ją Barbara KołECKA w tekście zatytułowanym *Akceptacja norm prawnych a opinie kandydatów do zawodu nauczycielskiego o idei odpowiedzialności za zdrowie własne i innych*. Autorka przedstawia wyniki badań własnych na temat przygotowania kandydatów do zawodu nauczyciela do realizacji obowiązków zawodowych związanych z kształtowaniem odpowiedzialności za zdrowie własne i innych/uczniów w ramach edukacji zdrowotnej. Recepcja idei odpowiedzialności za zdrowie własne i innych ujęta w opiniach kandydatów do zawodu nauczycielskiego jest ciekawym obszarem analiz prowadzonych przez Autorkę.

Pedagogika przyszłości

Zamknięciem tomu jest futurystyczny i awangardowy esej Maksymiliana Chutorańskiego zatytułowany *Pedagogika 2050*. Autor, spekulując odnośnie przyszłości, wskazuje na wartość płynącą z takiej aktywności i wynikających z tego korzyści dla rozwijania wyobraźni pedagogicznej. Przekraczanie zadomowionych w pedagogice pojęć, uznanych logik, stawiania problemów badawczych, przyjętych metod, etc. wiąże się wprawdzie z ryzykiem nieudanych eksperymentów. Nie mniej jednak tylko dzięki temu mamy szansę „przekraczać zsocjalizowane sposoby odpowiadania na pytanie «po co jest pedagogika?», a to wydaje się mieć nie tylko obecnie – w czasach gwałtownych zmian społecznych, ekologicznych, technologicznych i innych – dużą wartość dla badaczy edukacji”.

Forum otwarte

Tom dopełnia Forum Otwarte, w którym zamieszczono trzy teksty o zróżnicowanej tematyce. W artykule autorstwa Anny Łuczak *Music and mathematics in primary education. Development of knowledge and skills concerning magnitude features* zaprezentowano możliwości rozwijania wiedzy i umiejętności dotyczących cech wielkościowych opartych na integracji muzyki i matematyki w edukacji prymarnej. Kazimierz Pospiszyl w artykule *Wyznaczniki skuteczności terapii przestępców seksualnych wykazujących cechy niepełnosprawności intelektualnej* omawia rekomendacje dotyczące diagnozowania i terapii przestępców seksualnych o niskim poziomie intelektualnym. Natomiast Emilia Paprzycka i Katarzyna Juszczyk-Frelkiewicz w artykule *Is a gender revolution possible in Poland? Analysis of the potential*

for changes in the perspective of the Theory of Goldscheider, Bernhardt and Lappegard w teoretycznej perspektywie koncepcji drugiego przejścia demograficznego i teorii rewolucji płci podejmują analizę przemian w obszarze życia małżeńsko-rodzinnego, jakie dokonały się w Polsce po 1989 roku.

*Ewa Bochno
Iwona Kopaczyńska*